

De Kamers van Koophandel in België (1830 tot heden). Van officiële adviesorganen tot autonome dienstverlenende werkgeversorganisaties

CH. VANCOPPENOLLE

1. Inleiding

Het thema voor het Vlaams-Nederlands Historisch Congres in mei 1995 was de ondernemersfiguur en het bedrijfsleven in België en Nederland in historisch-maatschappelijke context. 'De' ondernemersfiguur laat zich nochtans moeilijk vatten in kort bestek. In studies daaromtrent gaat het meestal over cases. Misschien kan het onderwerp benaderd worden via het georganiseerde optreden van handelaars en industriëlen in België. Ik zou dit willen doen aan de hand van hun betrokkenheid bij een bijzondere instelling, namelijk de Kamers van Koophandel.¹

De Kamer van Koophandel geniet als organisatie - dit in tegenstelling tot in Nederland - weinig bekendheid onder het Belgische publiek. Nochtans hebben de Kamers een relatief lange geschiedenis achter de rug en hebben ze vaak een sterke invloed uitgeoefend op de economische ontwikkeling van de regio waarin ze werkzaam zijn. De oorsprong ervan gaat terug tot het Ancien Régime. Die van Brugge groeide in de zeventiende eeuw uit de gilde der makelaars, die van Gent ontstond in 1729 als een moderne vereniging van kooplieden, wars van corporatieve belemmeringen. Met de politieke chaos als gevolg van de regimewisselingen na de

1 De auteur heeft een aantal bijdragen geschreven voor het wetenschappelijk dossier bij een tentoonstelling over de geschiedenis van de Kamers van Koophandel in het Algemeen Rijksarchief in Brussel: 'De Kamers van Koophandel als officiële instanties van de Belgische overheid (1830-1875)', 'De Kamers van Koophandel als autonome associaties na 1875' en 'Een hernieuwd elan binnen de Kamers van Koophandel vanaf de jaren zestig', in: *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)* (Brussel, 1995) 51-122.

Afbeelding 1. Salon van het moderne bureau, affiche 1913. Brussel, Stadsarchief, Fonds Fauconnier 9bis.

Franse Revolutie en met de wet 'Le Chapelier' van 1791 verdwenen ook de Kamers van Koophandel.

Vanaf 1802 werden onder impuls van het consulaire bewind van Napoleon nieuwe Kamers van Koophandel opgericht. In de Hollandse Tijd tellen we er vijftien: in Antwerpen, Brussel, Leuven, Gent, St.-Niklaas, Brugge, Oostende, Kortrijk, Ieper, Bergen, Doornik, Charleroi, Luik, Verviers, Namen. Over deze nieuwe Kamers wil ik het hebben, meer bepaald over hun betekenis na 1830, toen de jonge staat een vereniging van alle dynamische ondernemende krachten vereiste om de economie uit te bouwen. Op dat moment gingen de Belgische Kamers een eigen koers varen en zien we dat de scheiding tot een divergerende ontwikkeling van de noordelijke en zuidelijke Kamers heeft geleid. Dit comparatieve aspect verdient enige aandacht.²

De rol van de Kamers van Koophandel heeft tussen 1830 en heden een ingrijpende verandering doorgemaakt, een evolutie die samenhangt met een zich wijzigende politieke, economische en sociale context. Gestart als adviesorganen van de regering en ondersteuners van het beleid, zijn ze in de twintigste eeuw meer en

2 Voor een vergelijking met de Nederlandse Kamers heb ik mij gebaseerd op: J.L.J.M. van Gerwen, J.J. Seegers en S.W. Verstegen, *Mercurius' erfenis. Een geschiedenis en bronnenoverzicht van de Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland* (Amsterdam, 1990) 9-53.

meer als belangenverdedigende en dienstverlenende instanties ten behoeve van de ondernemers gaan optreden. Daarmee houdt hun officiële afschaffing in 1875 verband. Vanaf dat ogenblik waren de Kamers verplicht als private organisaties te functioneren. In de evolutie is een constante te ontdekken, namelijk een spanningsveld dat zich voordeed tussen beleid en belang, een moeilijk zoeken naar een evenwicht tussen beleidsondersteuning enerzijds en belangenverdediging van en dienstverlening aan de leden anderzijds.

Ik wil aan de hand van een aantal thema's analyseren hoe de Kamers fungeerden als spreekbuis voor de Belgische ondernemers en hoe daarin die tweezijdige positie tussen beleid en belang is te onderkennen. Eerst zal ik het hebben over hun doelstellingen, werking en bestuur, vervolgens over hun samenstelling of lidmaatschap, ten slotte over de activiteiten en initiatieven die zij ontplooiden.

2. Doelstellingen, werking en bestuur

Teneinde de Kamers te kunnen betrekken bij de uitstippeling van het economisch beleid in 1830, leek het de nieuwe bewindhebbers in eerste instantie noodzakelijk om de Kamers uit de Hollandse Tijd te hervormen en te harmoniseren. In 1841 werd een Koninklijk Besluit uitgevaardigd dat de verschillende Kamers van Koophandel op het Belgisch grondgebied opsomde, hun ressort vastlegde en hun doelstellingen formuleerde.

De taak van de Kamers was zowel adviesverlenend als informatieverstrekkend. Aan de regering of het parlement moesten ze hun standpunten overmaken over maatregelen die de industriële, commerciële en maritieme groei van het land konden bevorderen. De overheid belastte hen ook met het invullen van enquêtes en het opstellen van jaarlijkse rapporten. Deze rapporten bevatten een schat aan informatie over de economische situatie van elk gewest.

De overheid legde verder aan de Kamers een strikte organisatie op. Het benoemingsrecht van de bestuursleden was voorbehouden aan de Koning; de voordracht van kandidaten gebeurde door de Kamer zelf. Ze moest drie kandidaten per vacante plaats voorstellen. Vanaf 1859 verkreeg ook de Bestendige Deputatie (de provincie) het recht om een lijst met kandidaten voor te leggen. Het ledenaantal van elke Kamer werd eveneens bepaald door de overheid en stond in relatie tot het bevolkingscijfer en het economische belang van de regio. Het minimum was negen; het maximum eenentwintig. Jaarlijks diende één derde van de leden af te treden. In 1841 werd bovendien de regel ingevoerd dat hoogstens één derde van de aftredende leden opnieuw benoemd mocht worden. Maar de niet herkozen uitredende leden waren na één jaar opnieuw verkiesbaar. De Kamer benoemde jaarlijks de voorzitter en ondervoorzitter. Hun mandaat was hernieuwbaar. De aanstelling van de secretaris was dan weer een zaak van de Koning. Hij diende zijn keuze wel te baseren op een lijst van drie kandidaten die hem door de Kamer werd voor-

gelegd. De secretaris had alleen een adviserende stem. De werkingskosten werden gelijkmatig verdeeld tussen de Stad, de Provincie en het Rijk.

De evolutie van de werking van de Kamers vertoonde meestal een gelijkaardig patroon. Aanvankelijk vervulden de bestuursleden plichtsbewust hun taak en vond er maandelijks of twee keer per maand een vergadering plaats. Maar het enthousiasme verminderde geleidelijk. Vooral tijdens de jaren zestig van de vorige eeuw nam het aantal vergaderingen gestadig af en kwijnden de activiteiten van de Kamers weg. Bovendien werden de Kamers steeds minder geraadpleegd door de overheid. In de geest van het liberalisme van die tijd achtte laatstgenoemde het beter dat vrije associaties of handelskamers werden opgericht. Bij de wet van 11 juni 1875 werden de officiële Kamers dan ook afgeschaft.³

Inderdaad, kort daarop ontstonden in alle grote steden van het land door het privé-initiatief vrije handelsverenigingen, die in de meeste gevallen na verloop van tijd ook de naam van Kamer van Koophandel aannamen. Ik noem hier: de 'Union Commerciale de Namur', de 'Union Commerciale et Industrielle de Liège', de 'Cercle du Commerce et de l'Industrie de Bruges'. Er bestonden op het ogenblik van de afschaffing 21 Kamers. Alle kwamen opnieuw in functie, maar nu met een vrij te kiezen statuut door de betreffende stichters. Het initiatief tot heroprichting of tot stichting ging in de praktijk telkens uit van een groep industriëlen en handelaars van dat bepaald gewest, vaak van de voormalige leden van de officiële voorgangers.⁴ De Kamers functioneerden voortaan als feitelijke verenigingen. Pas sedert de wet van 27 juni 1921 kunnen verenigingen zonder winstbejag (v.z.w.) worden opgericht. De toekenning van deze rechtspersoonlijkheid impliceert onder meer dat hun statuten en de lijst met de leden van de eerste raad van beheer in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad gepubliceerd moeten worden. In de jaren die daarop volgden, hebben de Belgische Kamers hun statuten aangepast en werden het allen verenigingen zonder winstoogmerk.

Globaal bestonden de doelstellingen van de vrije Kamers erin te ijveren voor de voorspoed van handel en nijverheid, de algemene belangen van het bedrijfsleven te beschermen en te verdedigen, en aan de bevoegde besturen het oordeel van de handelaars en nijveraars over actuele economische problemen kenbaar te maken. Om hun doel te bereiken mochten de Kamers alle wettelijk toegestane middelen aanwenden, waaronder discussies, conferenties, meetings, publicaties via kranten,

3 A. Van der Kelen, *De Kamer van Koophandel te Gent (1830-1900)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG (Gent, 1987); J. Schaar, 'Essai sur la législation économique de Belgique de 1830 à 1880', in: *Cinquante ans de liberté 1830-1880*, dl. I (Brussel, 1880) 365-367.

4 A. Peeters, *De Antwerpse Kamer van Koophandel van 1802 tot 1914: haar werking en invloed*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UFSIA (Antwerpen, 1976) 42.

Afbeelding 2. Banket 50e verjaring van de vrijmaking van de Schelde 1863-1913 door Kamer van Koophandel van Antwerpen, menu. Antwerpen, Nationaal Scheepvaartmuseum, B.19.742.

manifesten, brochures enzovoort.⁵ Alhoewel de Kamers dus niet langer overheids-taken uitoefenden, konden ze als pressiegroep een belangrijke stem behouden in het economisch beleid van gemeente, provincie of land. Hun respectievelijke macht hing daarbij dikwijls af van de beschikbare financiële middelen. De leden moesten jaarlijks lidgeld betalen. Het tarief varieerde sterk tussen de Kamers onderling. Daarnaast rekende men op schenkingen van bedrijven en personen en op subsidies van het stadsbestuur. Laatstgenoemde zegde dikwijls de vrije beschikking van ruimtes in het stadhuis toe.

Bovengenoemde basisdoelstellingen kwamen in de statuten van alle Belgische Kamers voor, maar mede door het feit dat het vrije organismen waren, vooral gericht op de regionale economie, werden veranderingen of aanvullingen aangebracht waardoor ze beter de lokale wensen vertolkten. Een typisch voorbeeld hiervan is te vinden in de statuten van de Kamer van Koophandel van Antwerpen: 'De vereniging heeft voor doel, het bestuderen van alle vraagstukken aangaande handel, nijverheid en zeevaart in de ruimste opvatting, de toepassing of uitwerking der noodzakelijk of nuttig geoordeelde hervormingen en de afschaffing van alle belemmeringen der handelsvrijheid'.⁶ De Kamer van Namen nam ook de verdediging van het toerisme in haar programma op.

De grote vrijheid van de Kamers als privé-organisaties had twee belangrijke gevolgen, enerzijds voor het lidmaatschap en anderzijds voor het bestuur en de inwendige structuur. Over het lidmaatschap geef ik meer uitleg in de volgende paragraaf. Voortaan zou het gezag van de Kamers gelegitimeerd worden door het meer democratische karakter van de instelling. Een aantal globale kenmerken kan ik opnoemen.

Sommige Kamers opteerden voor de vorm van een leden-vereniging met een sterke centrale leiding; andere Kamers kozen in de statuten als organisatiestructuur een confederatie van verschillende economische sectoren. In het eerste geval bestond de beheerraad uit de voorzitter, een of twee ondervoorzitters, een secretaris, een adjunct-secretaris, een penningmeester, een bibliothecaris en een aantal leden. De beheerraad werd verkozen door de algemene vergadering. In het tweede geval werden de te verdedigen nijverheids- en handelsgroepen verdeeld over verschillende afdelingen of comités. Soms hadden deze een eigen bestuur met een voorzitter en een secretaris. Elke afdeling vergaderde afzonderlijk met de betrokken leden en maakte nadien aan de beheerraad de wensen en besluiten bekend. De afdelingen hadden een afvaardiging in de beheerraad.⁷

5 Chambre de Commerce de Malines, *Statuts* (Mechelen, 1922).

6 J. Lens, *De Kamer van Koophandel: huidige toestand en problemen. Met nadruk op de Belgische kamers*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UFSIA (Antwerpen, 1967) 9.

7 Voor het deel over de Kamers als privé-organisatie werden jaarverslagen en periodieke bladen van verscheidene Kamers doorgenomen. Er wordt niet altijd expliciet naar verwezen.

In Dendermonde bijvoorbeeld vertegenwoordigde een eerste afdeling de belangen van de textielnijverheid, op dat moment de belangrijkste sector in het arrondissement. Een tweede afdeling omvatte de overige nijverheden zoals de olie-industrie en de scheepswerven. Een derde afdeling verdedigde de belangen van de handelaars, vooral in het kader van de buitenlandse handel.⁸ De Kamer van Bergen telde niet minder dan dertien afdelingen, waaronder als voornaamste de steenkoolindustrie en de metallurgie.⁹ In de Kamer van Antwerpen mocht iedere handelstak een afdeling oprichten vanaf het ogenblik dat er tien vertegenwoordigers van die tak tot de Kamer behoorden. In tegenstelling tot de andere Kamers van het land herbergde zij alleen vertegenwoordigers van de internationale handel en de hiermee in verband staande activiteiten zoals scheepvaart, verzekeringen, expeditie enzovoort. Daar de stad rond de eeuwwisseling evenwel een expansie van vooral de levensmiddelenindustrie meemaakte, kwam in 1903 een afzonderlijke Nijverheidskamer tot stand.¹⁰

Het mandaat van de leden van de beheerraad werd, afhankelijk van de Kamer, uitgeschreven voor één, twee, drie of vier jaar. Ze waren herkiesbaar. De beheerraad wees een bestuurscommissie of bureau aan - meestal de voorzitter en de secretaris -, die belast was met de dagelijkse werking van de Kamer. In hoofdzaak kwam dit neer op het voeren van een uitgebreide correspondentie met tal van personen, instellingen en verenigingen en het afleggen van bezoeken aan verschillende overheidsdiensten. Het bureau was verder verantwoordelijk voor het opstellen van het jaarlijks rapport, dat zoals in de vorige periode interessante gegevens bevatte over de economische toestand van een bepaalde regio en over de werking van de Kamer. Soms evolueerde dit jaarboek ook tot een efficiënt promotie-instrument voor de bedrijven in de regio.

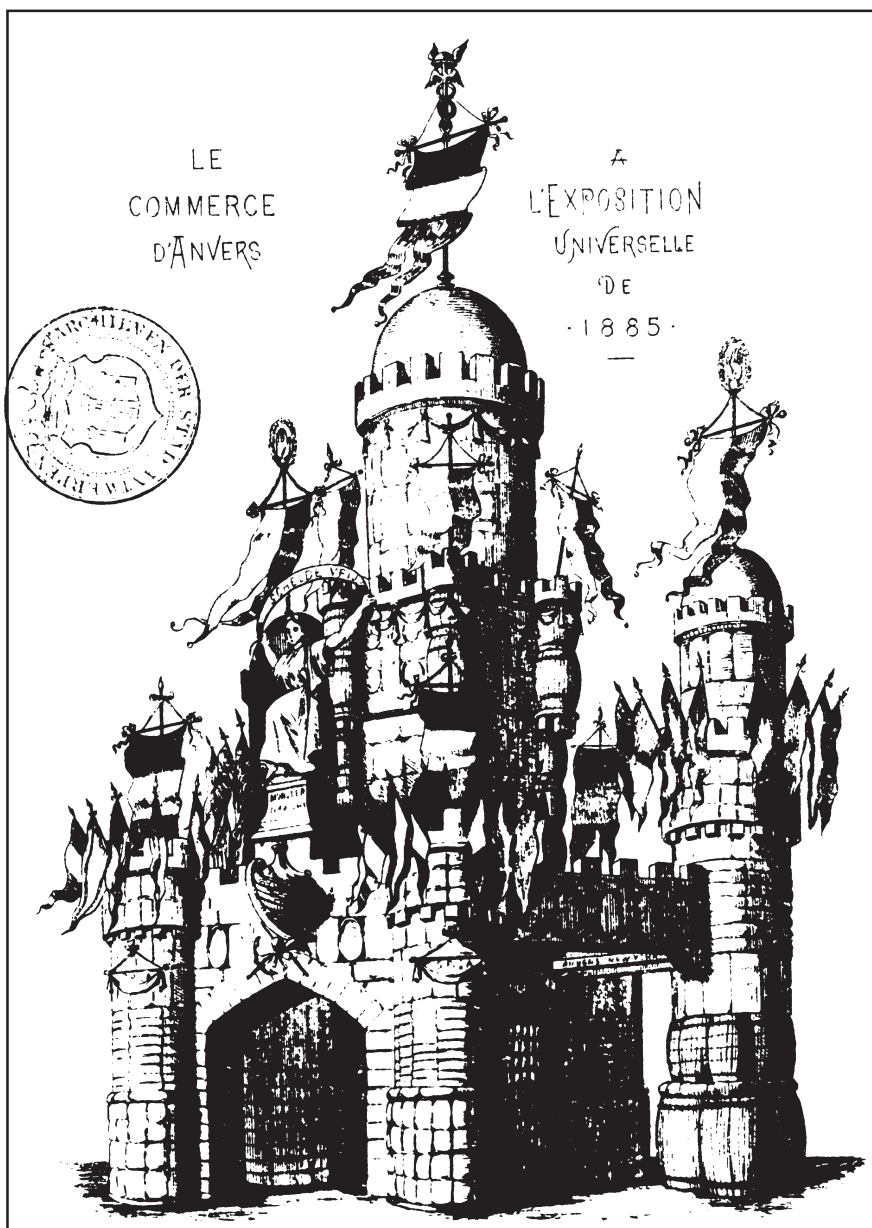
Die structuur van de Kamers is in grote lijnen tot heden blijven bestaan. De functie van secretaris is na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk overgenomen door een aangestelde directeur, die zich bezighoudt met de dagelijkse werking. Hij bepaalt ook het gezicht van de Kamer. In het laatste decennium laat de directeur zich in toenemende mate bijstaan door professioneel geschoolde administratieve krachten die als staf zijn gaan functioneren. De Kamer van Brussel bijvoorbeeld heeft 42 medewerkers in dienst.¹¹ Deze schaalvergroting hangt samen met de veranderde activiteiten van de Kamers, waarover ik het straks zal hebben. Er werden verder gespecialiseerde diensten of departementen gecreëerd, zoals buitenlandse handel, fiscaliteit, 'formaliteiten', vertalingen, bibliotheek. In de laatste jaren werden bo-

8 J. Dauwe, K. Uyttersprot en A. Stroobants, *Van middeleeuwse ambachten tot georganiseerde Handelskamers. De economische ontwikkeling van het arrondissement Dendermonde. 150-jaar Kamer voor Handel & Nijverheid 1842-1992* (Dendermonde, 1992) 65.

9 Chambre de Commerce et d'Industrie de Mons, *Bulletin mensuel*, 8 (1908).

10 Peeters, *De Antwerpse Kamer*, 45.

11 Kamer voor Handel en Nijverheid van Brussel, Jaarverslag 92/93, (Brussel, 1993) 11.

Afbeelding 3. De handel van Antwerpen op de Wereldtentoonstelling van 1885. Paviljoen van de Kamer van Antwerpen, gravure van E. Geefs. Antwerpen, Stadsarchief, iconografie 73A 3j.

vendien een aantal diensten geïnformatiseerd. Meteen werd een aanvang gemaakt met het in kaart brengen van het ondernemingslandschap.

België telt heden 29 Kamers, met een concentratie in de provincies West- en Oost-Vlaanderen en Henegouwen.

3. Samenstelling

In de periode vóór 1875 vielen bestuur en leden samen. Zoals ik reeds vermeldde, varieerde het aantal tussen 9 en 21. Iedereen met een grondige kennis van handel en nijverheid kon deel uitmaken van de Kamer; er werd dus niet geëist dat men persoonlijk actief was of was geweest in deze bedrijvigheden. Alleen ondernemers die bij een faillissement betrokken waren, of buiten de regio woonden, werden geweerd.

Het is interessant om de ledenlijsten van de Kamers te analyseren. Al snel blijkt dat verscheidene namen regelmatig terugkeren of, anders gezegd, dat veel leden meerdere jaren zetelden in deze instelling. In de Kamer van Dendermonde was ongeveer de helft van het bestuur samengesteld uit steeds dezelfde personen.¹² Vooral in de periode 1830-1841 was er nauwelijks verandering te bespeuren. Toen gold immers nog niet de bepaling dat ten hoogste één derde van de aftredende leden wederom zitting kon nemen. Maar ook nadien was het blijkbaar evident om aftredende leden zoveel als wettelijk toegestaan was en zo snel mogelijk opnieuw voor te dragen en te benoemen. De Gentse Kamer had er zelfs de gewoonte van gemaakt om telkens, tegen de wetgeving in, alle uittredende leden als eerste kandidaat voor de vacante plaats voor te stellen. Zij verdedigde zich met het argument dat het niet zo gemakkelijk was om kandidaten te vinden met de nodige kennis van handel en industrie, die bovendien tijd konden vrijmaken voor een openbare functie.¹³

Duidelijker nog: het waren bepaalde families of figuren die de Kamers beheersten. In het eerste geval werden meerdere leden van dezelfde familie in het ledenbestand aangetroffen. De indruk dat het om een gesloten kring ging, wordt nog versterkt door het feit dat sommige families ook onderling verwant waren. Deze gesloten groep bestond bovendien uit ondernemers die een vooraanstaande economische en sociale positie in de regio bekleedden. In Gent bijvoorbeeld ontmoetten we in de Kamer diverse grote katoenfabrikanten: Bossaert, De Bast, de Hemptinne, de Smet-de Naeyer, Rosseel.¹⁴

Dezelfde ondernemers oefenden daarnaast dikwijls een politieke of een andere sociaal-economische functie uit, bijvoorbeeld in de Handelsrechtbank. Als ze zelf

12 Dauwe e.a., *Van middeleeuwse ambachten*, 37.

13 Van der Kelen, *De Kamer van Koophandel te Gent*, 29-30.

14 Van der Kelen, *De Kamer van Koophandel te Gent*, bijlagen.

niet politiek geëngageerd waren, deden ze regelmatig een beroep op bevriende politici. Parlementsleden namen trouwens vaak zelf het initiatief om een relatie met de Kamer op te bouwen. Zo heeft volksvertegenwoordiger Donny in de periode 1834-1845 meerdere keren zijn wetsvoorstellen inzake douanetarieven en tolrechten op kanalen ter advies aan de Kamer van Oostende voorgelegd.¹⁵

Sommige ondernemers slaagden er bovendien in om jarenlang de voorzittersstoel te bezetten. In de textielstad Aalst, bijvoorbeeld, speelden de textielbaronnen vader en zoon Cumont een centrale rol in de ontwikkeling van de Kamer als voorzitters.¹⁶

De differentiatie naar industriële structuur van de verschillende regio's in België kan ook afgelezen worden uit de samenstelling van de Kamers. In de Kamer van Charleroi vonden we veel eigenaars van steenkoolmijnen terug, onder meer het beroemde geslacht Warocqué dat de mijnen van Mariemont uitbaatte. In de Kamer van Verviers vielen de lakenfabrikanten op. De stad vormde immers het centrum van de wolindustrie. In Brussel troffen we verscheidene directeurs van banken zoals de 'Société Générale', de 'Banque Nationale', de 'Banque de Belgique'.¹⁷

Reeds spoedig na het verschijnen van het Koninklijk Besluit van 1841 werd, vooral vanuit de Antwerpse handelswereld, kritiek geuit op de wijze waarop de Kamers werden samengesteld. Men wilde dat de leden rechtstreeks zouden worden verkozen door de voornaamste handelaars en nijveraars van de stad, of ten minste dat zij de kandidaten konden voordragen. De door de Koning aangeduide leden werden als niet-representatief beschouwd. Hierdoor waren verscheidene handelsbranches en bedrijfstakken zelden of nooit vertegenwoordigd. Dit leidde tot misbruiken, want de aangestelde leden namen vooral initiatieven ten gunste van hun eigen industrietak. Precies het verlies aan contact met de economische wereld zorgde ervoor dat hun adviezen en standpunten onvoldoende autoriteit uitstraalden en dat daarin - naast het gebrek aan dynamiek en de kritiek op de staatsinmenging - een derde reden gevonden werd om de Kamers af te schaffen in 1875.¹⁸

In Nederland hebben de Kamers zich op dat vlak tijdig hervormd. In het nieuwe reglement van 1851 werd bepaald dat de leden voortaan door het bedrijfsleven zelf zouden worden gekozen, in plaats van door de Koning te worden benoemd. Iedereen die een bepaald bedrag aan patentbelasting betaalde, dit wil zeggen een

15 D. Metsu, *De Kamers van Koophandel van Oostende 1803-1914. De evolutie van een drukingsgroep*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG (Gent, 1983) 58.

16 D. Podevijn, J. Van Gyseghem en K. Baert, *Van paternalisme naar emancipatie. Een bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van het arrondissement Aalst uitgegeven n.a.v. 150 jaar Kamer van Koophandel en Nijverheid van Aalst en Gewest (1841-1991)* (Aalst, 1991).

17 P. Doms, *Les Chambres de Commerce et les pouvoirs publics devant la crise de 1848-1850*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL (Louvain-la-Neuve, 1971).

18 Van der Kelen, *De Kamer van Koophandel te Gent*, 61-69.

bedrijf voerde, kwam in aanmerking voor het kiesrecht. Maar de democratisering had op andere punten dan weer nadelen. Dat iedere gemeente een Kamer kon oprichten, heeft tot een wildgroei geleid. Met de verbreiding van het instituut over allerlei kleinere provinciale gemeenten, kon immers geen sprake meer zijn van een overzichtelijke advisering aan de overheid. Er kwamen uiteindelijk zo'n honderd Kamers tot stand. Zolang er alleen Kamers in enkele grote steden hadden bestaan en het 'Hollandse' belang in de economie allesoverheersend was geweest, was het geen bezwaar dat iedere Kamer adviezen uitbracht. Nu bleek echter het nadeel van een te vergaande regionalisering en decentralisering.¹⁹

Het opvallendste kenmerk van de vrije Handelskamers in België na 1875 was het onbeperkte ledenaantal. Wegens hun succesvolle werking in de laatste decennia van de negentiende eeuw tot aan de Eerste Wereldoorlog, groeide hun aantal gestaag tot minstens honderd per Kamer. In Antwerpen steeg het aantal van meer dan vijfhonderd in 1877 tot 1.450 vóór de Eerste Wereldoorlog.²⁰ Het ledenbestand bestond, behalve uit handelaars en industriëlen, uit ambachtslieden, technici, wetenschapslui, personen met vrije beroepen, ambtenaren en kaderleden. De Kamers recruteerden eveneens uit financiële milieus. Ik vermoed dat binnen het ledenbestand de maatschappelijke toplaag numeriek het meest representatief was tegenover haar potentieel. Vooral de grootbedrijven waren goed vertegenwoordigd. In het bureau en de beheerraad trof mij de aanwezigheid van bankiers, advocaten en andere beoefenaars van vrije beroepen. Zij beschikten over de nodige contacten en technische kennis om bepaalde dossiers of thema's bij de bevoegde instanties aan te kaarten.

Economische depressies hebben vaak tot inkrimpingen geleid, maar in het algemeen gesproken is het ledenaantal in stijgende lijn gegaan. De grootste pieken kwamen voor tussen 1890 en de Eerste Wereldoorlog en in de jaren twintig en zestig. Vanaf het einde van de jaren tachtig kennen de meeste Kamers opnieuw een sterke uitbreiding, gemiddeld genomen met 10%. Nog steeds neemt de representativiteit toe met de schaalvergroting van het bedrijf: van bedrijven met 100 tot 200 werknemers is een derde vertegenwoordigd; in de klasse van 200 tot 500 werknemers 42%; in de klasse van 500 tot 1.000 werknemers 46%; in de klasse van meer dan 1.000 personeelsleden 65%. Daarnaast proberen de huidige Kamers hun aandacht meer te richten op de groep van de kleine en middelgrote ondernemingen en de zelfstandigen.²¹

19 Van Gerwen, Seegers en Verstegen, *Mercurius' erfenis*, 23.

20 'Geschiedkundig overzicht van de activiteit der Kamer van Koophandel van Antwerpen 1803-1953', in *Jaarboek van de Kamer van Koophandel van Antwerpen* (Antwerpen, 1954) 776.

21 Gesprek van de auteur met J. Van Gyseghem, directeur Kamer van Koophandel en Nijverheid van Aalst en Gewest, 23-05-1995.

Dat de Kamers ook als vrije handelskamers hun elitair karakter wensten te behouden, blijkt onder meer uit het feit dat ieder die wilde toetreden, voorgesteld moest worden door een of meer leden en de goedkeuring moest wegdragen van het centraal comité. Als een echte vertegenwoordiging van alle ondernemersbelangen konden ze dan ook niet beschouwd worden. Op zo'n 240.000 ingeschrevenen bij het handelsregister in België, behoorden er tijdens de jaren dertig nauwelijks 20.000 tot een Kamer.²² Bovengenoemde bepaling geldt niet langer sinds de jaren zestig. De Kamers zijn veel opener instellingen geworden. Ledenwerving is nu een prioritair actiepunt. Meer leden impliceert immers dat ze een uitgebreider dienstenpakket aan het bedrijfsleven kunnen aanbieden. Daaruit halen ze hun inkomsten. Voor de professionele uitbouw van de organisatie zijn de Kamers geheel op deze dienstverlening aangewezen.

Het contact met de leden werd en wordt onderhouden via het maandblad en via banketten. Banketten namen steeds een belangrijke plaats in op het programma: ze zijn periodiek of ter gelegenheid van een verjaardag van een Kamer, of in het kader van een speciale gebeurtenis of ter huldiging van een verdienstelijk persoon. In Antwerpen bijvoorbeeld werd de verjaardag van de afkoop van de Scheldetol verscheidene keren gevierd met manifestaties georganiseerd door de Kamer aldaar.²³

4. Interventies in het sociaal-economisch leven

In de periode dat de Kamers een officiële rol vervulden in het Belgische staatsbestel, werden zij dikwijls, bijvoorbeeld via enquêtes, betrokken bij het uitstippelen van de handelspolitiek. De debatten over protectionisme versus vrijhandel welke in de hoogste regeringskringen werden gevoerd, werden dan ook herhaald in de vergaderingen van de Kamers. Meestal betrof het vragen in verband met de verlaging of verhoging van in- en uitvoerrechten of het afsluiten van handelsovereenkomsten.²⁴

Een concreet voorbeeld maakt duidelijk welke problemen hen bezighielden. In de jaren dertig van de negentiende eeuw stond een verhoging van de uitvoerrechten op vlas ter discussie. De Gentse en Ieperse Kamers, actief in een streek met veel textielnijverheid, wierpen zich op als voorstanders van een verhoging van de uitvoerrechten op vlas. Beide Kamers wensten met deze maatregel de vlasexport in te krimpen en de vlasprijs te drukken om zo de spinnerijen van goedkope grond-

22 Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief van Kabinet van de Eerste Minister, Portefeuille Chambres de Commerce.

23 *Annuaire de la Chambre de commerce d'Anvers 1871-1926* (Antwerpen, 1927).

24 M. Suetens, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1830 jusqu'à nos jours* (Brussel, 1955).

stof te voorzien. Zoniet, zouden de Belgische linnenfabrikanten gedwongen worden om tegen zeer hoge prijzen buitenlands vlas aan te kopen. Dat zou hen in een nadelige concurrentiepositie ten opzichte van Engeland, Duitsland en Rusland brengen. De andere Kamers deelden dit standpunt niet.²⁵

Nog op een ander terrein waren de Kamers zeer actief in de vorige eeuw, namelijk de uitbouw van een degelijke infrastructuur. Dit deden ze door enerzijds als informatieve vangarm van de overheid in de sociaal-economische realiteit op te treden en door anderzijds de grieven en wensen van de handelaars en industriëlen, op eigen initiatief, over te maken aan de overheid.²⁶ Elke Kamer streefde ernaar om de regio waarin zij opereerde, te ontsluiten voor het goederenvervoer. Voor de Kamer van Gent bijvoorbeeld kreeg de uitbouw van de haven prioriteit en werden in dat verband talloze grieven aan het adres van de regering geformuleerd. Gent voelde zich tekort gedaan in vergelijking met Antwerpen en Oostende.²⁷

Andere Kamers ijverden vooral voor de aanleg van interstedelijke spoorverbindingen of voor de oprichting van nieuwe stations en goederenloodsen. Ook de treinuurregelingen en de tarieven vormden een geliefkoosd studieonderwerp. Er ging geen jaar voorbij zonder klachten of opmerkingen over vertragingen, te hoge tarieven of te weinig uniformiteit. Ten slotte vroeg een uitbreiding van het wegen- en kanalenet hun aandacht. De stelregel van de Kamers was steeds: 'Il faut améliorer autant que possible les conditions de production de nos fabriques par l'amélioration des voies de communication tant par chemin de fer que par eau et favoriser par tous les moyens possibles le commerce et l'industrie'.²⁸

De na 1875 herrezen Kamers van Koophandel bleven op hetzelfde domein actief. De diverse nijverheids- en handelssectoren werden - zoals ik reeds eerder heb vermeld - ondergebracht in afdelingen of secties die de problematiek van hun eigen sector bestudeerden en via het centraal comité hun wensen aan de betrokken ministeries overmaakten.

De periode 1885 tot aan de Eerste Wereldoorlog, die gekenmerkt werd door een gunstige economische conjunctuur, onderscheidde zich door het grote aantal wereldtentoonstellingen in België. De Kamers waren betrokken bij de organisatie ervan. Tijdens de wereldtentoonstelling van 1894 in Antwerpen richtte de Kamer van Antwerpen een paviljoen op dat het belang van de haven in de handelsbewe-

25 Van der Kelen, *De Kamer van Koophandel te Gent*, 109-111.

26 G. Vanthemsche, 'De geschiedenis van de Belgische werkgeversorganisaties. Ankerpunten en onderzoekshorizonten', *NEHA-Bulletin. Tijdschrift voor de economische geschiedenis in Nederland* 9 (1995), nr. 1, 3-20, aldaar 4.

27 1729-1979. *Kamer van Koophandel en Nijverheid van het Gewest Gent* (Gent, 1979).

28 Chambre de Commerce et des Fabriques de Gand, *Rapport général (...) durant l'année 1869* (Gent, 1870) 21.

ging in binnen- en buitenland moest illustreren. Statistische tabellen, kaarten en panorama's werden daarvoor opgesteld.²⁹

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden de activiteiten van de Kamers tot een minimum herleid of gestaakt.³⁰ Na de oorlog zagen de Kamers zich geplaagd voor een samenleving in snelle verandering. De overheersende invloed van de ondernemers op het maatschappelijk gebeuren was aangetast. In deze context moeten we de vermindering van de activiteiten van de Kamers situeren. Als voornaamste initiatief voor het Interbellum kan ik wijzen op de inrichting van handelsbeurzen in verscheidene steden, waaraan de respectievelijke Kamer haar medewerking verleende. Ook koloniale tentoonstellingen waren in tijdens het Interbellum. Op die manier wilde men de grote toekomst voor de Belgische kolonie Kongo in de kijker plaatsen.

In de jaren dertig kregen de Kamers opnieuw een beperkte officiële opdracht toegewezen, namelijk het uitreiken van oorsprongsattesten voor de export, wat meteen een bron van inkomsten opleverde. In een oorsprongsattest garandeerde de Kamer dat de vermelde goederen van België of van een bepaald vreemd land afkomstig zijn.³¹ Dat sommige Kamers op dat moment nog weinig te betekenen hadden, blijkt uit het voorbeeld van Dendermonde. Toen de Kamers in 1937 individueel erkenning dienden aan te vragen voor de aflevering van oorsprongscertificaten, ondernam de toenmalige beheerraad niet eens de nodige stappen om deze erkenning te bekomen.³² Andere officiële opdrachten vergelijkbaar met die van de Nederlandse Kamers hebben ze nooit gekregen.

Het is curieus dat de Kamers bij de noorderburen juist in het Interbellum een nieuw elan kregen met de reorganisatie van de instelling in 1922. De voornaamste nieuwe bevoegdheid, het beheer van het handelsregister, was niet alleen zeer omvangrijk, maar vergrootte ook het inzicht van de Kamer in de economische ontwikkeling van de regio, waardoor ze doeltreffender adviezen en inlichtingen kon verstrekken. In de jaren dertig hadden de Nederlandse Kamers dan ook een actief aandeel in de bestrijding van de crisis. De regering betrok ze vanaf de jaren zestig zelfs nog meer bij de uitvoering van de wetgeving op het gebied van ordelijk economisch verkeer, bijvoorbeeld bij de uitvoering van de Vestigingswet bedrijven. Verder werden de gemeentelijke Kamers vervangen door een kleiner aantal regionale Kamers. Deze inkrumping versterkte de machtspositie en de onafhankelijkheid van de instelling. De interne structuur wijzigde eveneens. Iedere Kamer bestond nu uit twee afdelingen: één voor het groot- en één voor het kleinbedrijf. Het aantal leden varieerde, afhankelijk van de betekenis van de regio, van 14 tot 38.

29 *Annuaire de la Chambre de Commerce d'Anvers 1871-1926*, 28 en 35.

30 *Kamer van Koophandel en Nijverheid van het Gewest Gent*, 56-57.

31 *Lens, De Kamer van Koophandel*, 16.

32 *Dauwe e.a., Van middeleeuwse ambachten*, 67 en 77.

HANDELS- EN NIJVERHEIDSKAMER **WEST-VL. ELECTRICITEITSMACHTSCHAAP**
Ieper **BRUGGE**

Van Witten-Donderdag 24 Maart tot Zondag 3 April 1932
 in de Gebouwen der Lakenhalle
 TER GELEGENHEID DER ELECTRIFICATIE VAN DE BERGSTREEK

TENTOONSTELLING
 VAN TOEGEPASTE
ELECTRICITEIT
 IN LANDBOUW & NIJVERHEID.

Van WITTEN-DONDERDAG 24 Maart tot 2de PAASCHDAG 28 Maart 1932

9de HANDELSFOOR
 in de Gebouwen der Staatsmiddelbare School, Mondstraat

BEIDE IN SAMENWERKING EN MET MEDEHULP VAN HET STADSBESTUUR VAN YPER INGERICHT

2de Paaschdag Verscheidene OFFICIEELE BEZOEKEN.
 Paaschdag, Tweede Paaschdag en Beloken-Paschen: Menigvuldige CONCERTEN op de Groote Markt

PRACHTIGE TOMBOLA KOSTELOOS AANGEBODEN AAN AL DE BEZOEKERS.

Ingang : 1 Fr. 50 voor de twee Tentoonstellingen.

TEKENING: J. VAN COTTINGHAM. - D. MONTGOMERY. - T. VAN COTTINGHAM. - J. VAN COTTINGHAM. - J. VAN COTTINGHAM.

Afbeelding 4. Handelsfoor in Ieper, 1932, affiche. Ieper, Kamer voor Handel en Nijverheid van de Westhoek.

In België ging pas in de jaren zestig stilaan een frisse wind door de meeste Kamers waaien. Dit had te maken met de uitwerking van de regionale expansiepolitiek in die periode, meer bepaald met de wetten op de nationale en regionale expansie van 17 en 18 juli 1959 en van 14 juli 1966. Het was aan de Kamers om het initiatief te nemen om voor de eigen regio bijzondere inspanningen te vragen of te leveren. De wetten voorzagen immers in financiële en fiscale steun aan probleemgebieden om zo de economische heropleving en de regionale reconversie mogelijk te maken. Deze steun kon gebruikt worden voor de uitbouw van industrieterreinen en voor bedrijfsinvesteringen.

Verscheidene Kamers wendden hun invloed aan voor de totstandkoming van industrieterreinen in hun gebied en probeerden daartoe die regio of althans een deel ervan als ontwikkelingsgebied te laten erkennen. Eenmaal industrieterreinen, werden daarop buitenlandse investeerders aangetrokken. De Kamer van Aalst stelde in een Engelstalige brochure de ruime mogelijkheden van de streek voor, bedoeld om in het buitenland te verspreiden. De voorzitter ging als ambassadeur van de regio in de Verenigde Staten bedrijven bezoeken. De resultaten bleven niet uit: onder meer Revlon, Tupperware, Gates Rubber vestigden zich in de jaren zestig in Aalst.³³ Ook de ontsluiting van het arrondissement voor het verkeer paste in de reconversie van de regio's.

Vooraf vanaf de jaren zeventig en meer nog vanaf de jaren tachtig nam de organisatie in toenemende mate de gedaante aan van een dienstenverlener. Dit slaat niet alleen op het vervullen van exportformaliteiten voor de bedrijven (onder meer oorsprongsattesten afleveren), maar ook op het verstrekken van exportinformatie, het geven van begeleiding aan beginnende exporteurs en het verzorgen van promotie rond de export. Daarnaast kunnen de ondernemingen bij de Kamer terecht voor allerlei sociale, fiscale, juridische of economische vragen. De startende onderneming wordt geassisteerd bij de keuze van de juiste ondernemingsvorm, bij de formaliteiten van het handelsregister, de BTW enzovoort.

Zeer belangrijk is ten slotte de uitgebreide vormings- en opleidingsopdracht van de Kamers. Ik noem de actualiteitsseminaries, de taal- en informatica-opleidingen, specifieke opleidingen rond bepaalde items, en de voordrachten. De doelgroep bestaat uit bedrijfsleiders, kaderleden en bedienden. Dikwijls worden vooraanstaande personen uit de politieke, economische en juridische wereld uitgenodigd als sprekers. Steeds is het daarbij ook de bedoeling dat de Kamers als trefcentrum fungeren.

33 Podevijn e.a., *Van paternalisme naar emancipatie*, 113-117.

5. Besluit

Ik wil terugkomen op de vraag of de Kamers van Koophandel in België het beleid van de overheid dan wel het belang van de ondernemers hebben gediend. Vóór 1875 functioneerden de Kamers als werkinstrumenten in handen van de nationale regering en moesten zij mee het economisch beleid uitstippelen. Nochtans kregen zij reeds in deze periode het verwijt te horen van de overheid dat zij teveel het regionaal of zelfs het privé-belang dienden, omdat steeds dezelfde personen in de Kamers terugkeerden of dezelfde economische sectoren vertegenwoordigd waren. Het was echter een gemakkelijk geuit verwijt van de regering, vooral wanneer zij naar argumenten zocht om de eisen van de Kamers naast zich neer te leggen. Toen de Kamers immers in 1857 het voorstel deden om jaarlijks bijeen te komen in Brussel om te debatteren over alle belangwekkende vraagstukken van nationale handel en nijverheid, sprak de regering haar veto uit. Ze vreesde dat de Kamers daardoor teveel politieke macht zouden verwerven.³⁴

De autonomie van de Kamers vanaf 1875 kende voor- en nadelen. Voortaan konden zij volledig ten dienste van de lokale handelaars en nijveraars staan en op die manier als ideale spreekbuis voor het regionale bedrijfsleven optreden. Daartegenover staat dat er minder rekening werd gehouden met hun adviezen en standpunten. Ten tweede waarborgt hun financiële autonomie een volledige onafhankelijkheid van de officiële overheden, maar de keerzijde van de medaille is dat de Kamers voor hun inkomsten te zeer zijn afgestemd op ledenwerving en dienstbetoon voor individuele leden en bijgevolg de bevordering van de gewestelijke welvaart in haar totaliteit als aandachtspunt weleens in het gedrang laten komen. Ten slotte past de politieke neutraliteit van de Kamers in hun streven naar onafhankelijkheid. In de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw werd aan de Kamers nogal eens verweten dat ze als verkiezingsclubs voor de liberalen fungeerden, maar tijdens het Interbellum en vooral na de Tweede Wereldoorlog wensden de Kamers zich als neutrale interprofessionele werkgeversorganisaties te profileren.

Naast de autonomie tegenover het officiële bestuur, valt de onderlinge zelfstandigheid van de Kamers op. De positie van de Kamers binnen de georganiseerde werkgeverswereld is ten dele als gevolg daarvan steeds problematisch geweest. Aangezien elke Kamer een eigen koers wenste te varen, bleek het zeer moeilijk om overkoepelend over fundamentele zaken een standpunt in te nemen. We zien dan ook dat in de overleg-economie de sectoriële belangenorganisaties een dominerende rol kregen en als de vertegenwoordigers van het bedrijfsleven gingen gelden.³⁵

34 Van der Kelen, *De Kamer van Koophandel te Gent*, 56-58.

35 Over de betekenis van de Kamers van Koophandel in relatie tot andere werkgeversorganisaties werd recent een artikel gepubliceerd: Vanthemsche, 'De geschiedenis', 3-20.

In de laatste decennia krijgen we opnieuw een tendens in tegengestelde richting. De Kamers streven naar een wettelijk statuut zoals in Nederland geldt. Op die manier hopen zij meer opdrachten van overheidswege te krijgen en ook meer middelen om hun taken naar behoren te vervullen. Het beheer van het handelsregister is een van de taken die ze naar het Nederlandse voorbeeld zouden willen uitoefenen. Maar het blijft zeer de vraag of de Kamers dan ook zullen uitgroeien tot grote, bij alle facetten van het bedrijfsleven betrokken administratieve en adviserende organen.

De eerste aanzet tot een historische studie over de Kamers van Koophandel is gegeven, maar verschillende aspecten dienen verder uitgediept en soms is het te vroeg om algemene conclusies te trekken. De bronnen blijven voor een groot deel onontgonnen; we wachten met spanning op een synthesesewerk.